

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БОГДАНЮК Ігор Васильович

УДК 338.436:339.924:631.11

**МЕХАНІЗМИ ТА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДОТРИМАННЯМ
ЕКОНОМІЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ
БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Одеса – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана самостійно.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
ВДОВЕНКО Наталія Михайлівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри глобальної економіки;

доктор економічних наук, професор
ЛАРІНА Тетяна Федорівна,
Державний біотехнологічний університет,
декан факультету економічних відносин та
фінансів, професор кафедри економіки та бізнесу;

доктор економічних наук, професор
ПАВЛОВ Костянтин Володимирович,
Волинський національний університет імені Лесі
Українки, професор кафедри економіки і торгівлі.

Захист відбудеться **19 грудня 2024 р. о 10³⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеському національному технологічному університеті за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету https://ontu.edu.ua/dissertation_reports та в бібліотеці Одеського національного технологічного університету за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **18 листопада 2024 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для впровадження моделі сталого розвитку, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання, а також реалізації інноваційно-інвестиційних проектів у виробничо-технологічній та комерційній сферах, необхідно забезпечити умови для безпечного здійснення основної діяльності та захисту її економічних результатів. Безпека діяльності підприємства полягає не лише в організаційній здатності протидіяти загрозам і забезпечувати фінансові резерви для компенсації можливих збитків, але й у реалізації управлінських заходів, спрямованих на запобігання ризикам і загрозам під час виконання основних операцій і реалізації стратегій економічного розвитку.

Це досягається шляхом підтримання фінансово-економічної стійкості підприємства, захисту його економічних результатів і ресурсів від негативних наслідків комерційної діяльності, протиправних дій третіх осіб, ризиків, пов'язаних з ігноруванням економічних інтересів в інтеграційних процесах, а також згортання агроекологічного потенціалу. Тому економічну, екологічну та організаційно-правову безпеку варто розглядати як окремі об'єкти управління в системі менеджменту суб'єкта аграрного бізнесу. Специфіка їх забезпечення та інтеграція з іншими аспектами безпеки підприємства потребує наукового обґрунтування відповідних механізмів, систем і управлінських інструментів.

Проблемні питання дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки функціонування суб'єктів аграрного бізнесу та інших організаційно-економічних структур аграрного сектора національної економіки висвітлені у працях численних вітчизняних науковців. Слід звернути увагу на роботи О. Амосова, В. Андрійчука, Н. Вдовенко, О. Витвицької, Н. Гавкалової, Ю. Данька, М. Дем'яненка, О. Єрмакова, М. Ігнатенка, О. Іваницької, О. Красноручького, І. Крюкової, В. Лагодієнка, Т. Ларіної, Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Маковоз, В. Маргасової, В. Мартиненка, І. Маркіної, Л. Мармуль, В. Онегіной, К. Павлова, А. Пересади, М. Сьомича, Г. Черевка, О. Чечелюка, Б. Язлюка, О. Шабінського. Проте недостатньо розглянутими залишилися питання формування архітектури, архітектоніки та інтеграції в менеджмент суб'єктів аграрного бізнесу механізмів дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки. Вказане визначає актуальність дослідження, ідентифікацію його мети, завдань, предмету та об'єкту дослідження.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-

економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), науково-дослідної теми Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України «Ідентифікувати сценарії та процедури відновлення виробничо-технологічного, агроекологічного та інноваційно-інвестиційного потенціалу молочного скотарства на деокупованих територіях» (номер державної реєстрації 0124U001624, 2024-2025 рр.), а також Одеського національного технологічного університету «Теоретико – методологічні засади дослідження ринку агропродовольчої продукції» (номер державної реєстрації 0123U100288, 2023-2025 рр.). У їх межах автором визначено: теоретичні засади дотримання організаційно-економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки в управлінні діяльністю суб'єктів аграрного бізнесу; методологічні підходи щодо імплементації економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки у системи менеджменту підприємств-товаровиробників; особливості оцінки й діагностики стану дотримання організаційно-економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу та ефективності управління нею.

Метою дисертації є обґрунтування теоретичних, методологічних, методичних та прикладних засад управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу.

Досягнення поставленої мети вимагало постановки й вирішення наступних **завдань**:

- визначити теоретичні засади управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки через досягнення безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу;

- обґрунтувати контури управління безпекою діяльності та зв'язок цих процесів зі складовими відтворювального процесу суб'єктів аграрного бізнесу;

- ідентифікувати характеристики економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки, як об'єктів докладання управлінських зусиль;

- обґрунтувати методологію ідентифікації, діагностики та аналізу безпечних станів у функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу;

- розробити прийоми та підходи до оцінювання рівня дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;

- окреслити методологічні засади управління впливом на

трансформаційні процеси в аграрному виробництві в контексті сучасних викликів;

- визначити тенденції зміни економічної ефективності ведення бізнесу в аграрній сфері;

- ідентифікувати екологічні та соціальні ризики безпечного провадження основної діяльності суб'єктами аграрного бізнесу;

- визначити умови здійснення процесу управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;

- окреслити каталізатори, інгібітори, можливості, загрози та ризики дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;

- визначити ступінь взаємного впливу економічних, екологічних та організаційно-правових станів та факторів дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;

- обґрунтувати функціональне та інструментальне оформлення механізмів та систем управління дотриманням безпекою в контурах змін в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу;

- визначити напрями, шляхи та процедури трансформації систем менеджменту суб'єктів аграрного бізнесу в процесі управління дотриманням безпеки діяльності та розвитку;

- обґрунтувати типологію стратегій управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу;

- визначити напрями управління реагуванням на зміни та виклики зовнішнього середовища в системі дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу.

Об'єктом дослідження є процеси управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу в системі їх менеджменту.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні, методичні та практичні аспекти управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічні засади дисертаційної роботи склали сучасні положення економічної теорії, історії економічної думки, парадигми та концепції управління аграрними підприємствами, їх ефективністю та конкурентоспроможністю, а також безпекою господарської діяльності. У роботі використані закони та інші нормативно-правові акти щодо функціонування аграрних підприємств. Вагоме значення було приділено вивченню та узагальненню наукових праць з вказаної проблематики провідних вітчизняних та світових економістів й економістів-аграрників.

У дисертаційній роботі було використано методи: системно-структурного аналізу й синтезу – при виявленні ієрархічних рівнів управління безпекою господарської діяльності, визначенні системи

менеджменту аграрних підприємств, встановленні сукупності механізмів дотримання організаційно-правової безпеки на основі системно-структурного підходу; історичний, абстрактно-логічний – при встановленні генезису та ієрархії управління безпекою господарської діяльності; монографічний – при виявленні тенденцій управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. SWOT-аналіз використовувався при виявленні сильних сторін й конкурентних переваг вітчизняних підприємств щодо створення економічного базису дотримання організаційно-правової безпеки, а також викликів, ризиків та загроз. Методи експертних оцінок, програмування застосовувалися у процесі розробки планів та прогнозів підвищення безпеки господарської діяльності аграрних підприємств з урахуванням направленості національної аграрної політики та глобальних тенденцій.

Інформаційну базу дисертації склали матеріали Державної служби статистики України, Департаменту агропромислового розвитку та Головного управління статистики у Харківській області; матеріали обліково-фінансової й статистичної звітності аграрних підприємств.

Новизна результатів дослідження. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає в розробці теоретично-методологічних, методичних та прикладних засад управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу.

Найбільш значимі результати, отримані при виконанні дисертаційної роботи, та їх наукова новизна полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано концептуальні засади побудови і функціонування механізмів й систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу. В їх основі лежить ідентифікація ознак виділених компонент безпеки в якості об'єктів управління, встановлення відповідності інструментів впливу вказаним ознакам з подальшою формалізацією процедур трансформації механізмів управління, дотримання безпечних станів в підсистемі менеджменту з передачею специфічних функцій відповідним структурним підрозділам організацій;

- ідентифіковано принципи побудови та функціонування механізмів управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу через обґрунтування методологічних засад типології специфічних функцій менеджменту організації, які стосуються управління безпекою, з виділенням превентивного, проактивного, активного та пасивного типів виконання вказаних функцій на основі встановлення відповідності системи управління безпекою системоутворюючим та системозначущим ознакам (гнучкість, адаптивність та надійність);

- обґрунтовано структуру та класифікацію інструментарію управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єкта аграрного бізнесу з подальшою ідентифікацією на цій основі організаційно-методичного підходу до імплементації механізмів управління. До їх складу входять виділені організаційно-адміністративні, виробничо-комерційні, кадрові та інформаційні інструменти, в системах менеджменту суб'єктів через системне застосування виділених категорій інструментів захисту інтересів суб'єкта аграрного бізнесу, збереження його потенціалу та організаційної цілісності;

удосконалено:

- методологію ідентифікації та діагностики безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу, яка базується на використанні інтегральних показників ризиків та загроз, що враховують специфіку галузі, включаючи економічні, екологічні та організаційно-правові аспекти, а також систематизацію факторів порушення безпечності стану суб'єкта через окремий розгляд загроз та ризиків, які виникають при залученні організації до участі в інтеграційних процесах;

- комплексний підхід до оцінювання рівня безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, що, в порівнянні з відомими, включає використання інтегрованих моделей моніторингу та прогнозування із залученням сучасних цифрових технологій, таких як аналіз великих даних та автоматизовані системи управління;

- організаційно-методичний підхід до вибору способів та засобів юридичного та організаційно-правового обслуговування інтересів організації в сфері дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки, який, на відміну від інших, ґрунтується на застосуванні компаративних аналітичних методів прийняття рішень щодо створення в організаційній структурі відповідних функціональних підрозділів або використання послуг третіх осіб на засадах аутсорсингу з ідентифікацією ризиків та загроз, пов'язаних з реалізацією кожного з зазначених способів;

- прикладні прийоми здійснення заходів та процедур захисту інтересів та підтримання безпечного стану суб'єктів аграрного бізнесу в економічній та організаційно-правовій площині в процесі інтеграції компонент механізмів управління безпекою у відповідні підсистеми менеджменту організації. Це, на відміну від аналогічних підходів, дозволяє забезпечувати його ефективну, безпечну та захищену участь в господарських відносинах з контрагентами;

- обґрунтування типології форм організації управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, які корелюють з організаційно-управлінськими засадами провадження реактивної, активної та проактивної політики ризик-

менеджменту в контурах внутрішньо-організаційного та зовнішнього провадження захисних заходів;

- методичний підхід до визначення структурних характеристик підсистем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, які є різними за розмірами, масштабами виробництва, економічним потенціалом, фінансовими можливостями та напрямками спеціалізації виробничо-комерційної діяльності;

- класифікацію стратегій управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, яка передбачає виділення випереджуючих, розвиваючих та стримуючих стратегій управління безпекою, а також їх узгодження з цілями, напрямками та заходами загальної стратегії розвитку та функціонування організації-суб'єкта;

набули подальшого розвитку:

- типологія механізмів управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою господарської діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, яка ґрунтується на критеріях виділення організаційних та економічних механізмів управління за інструментальними ознаками, а також ідентифікацією механізмів забезпечення, механізмів регулювання та механізмів впливу за функціональною ознакою;

- ідентифікація дефініції «інтегрована система безпеки», яка передбачає формалізацію взаємозв'язку між економічною, екологічною, правовою та технологічною сферами управління дотриманням безпечних станів з функціональними напрямками діяльності суб'єктів аграрного бізнесу при здійсненні ними основної діяльності;

- формалізація заходів управління економічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, які є учасниками процесів агропромислової інтеграції, в основі яких лежить протидія загрозам втрати земельних ресурсів, об'єктів основних засобів та інших категорій майна організацій на засадах моніторингу фінансово-економічної стійкості, а також визначення пріоритетності організаційних впливів, покликаних елімінувати та нівелювати відповідні ризики та загрози;

- методологічні засади інтеграції систем управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки в загальну систему менеджменту суб'єктів аграрного бізнесу, що, на відміну від загальноприйнятих, забезпечує узгодження стратегічних і оперативних завдань підприємства з принципами сталого розвитку та підвищення адаптивності до зовнішніх змін. Це можливо на основі визначення процедур здійснення компонентами та елементами системи управління специфічних функцій захисту інтересів та результатів діяльності й підтримання безпечних станів у визначених функціональних сферах;

- організаційно-управлінські прийоми ефективного управління економічною та організаційно-правовою безпекою залучених до процесів агропромислової інтеграції суб'єктів аграрного бізнесу, які передбачають здійснення заходів з управління власністю, інтеграції засобів захисту матеріальних та нематеріальних прав учасників інтеграційних процесів в системі менеджменту безпечних станів їх діяльності.

Практичне значення отриманих результатів. Результати виконаного дослідження характеризуються практичним значенням в частині здійснення прийомів, процедур та заходів управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, а отже можуть бути рекомендовані до впровадження і впроваджені у практику управління діяльністю аграрних підприємств, їх об'єднань та органів управління агропромисловим розвитком. Зокрема, рекомендації, розроблені в дисертаційній роботі прийняті до впровадження та використовуються ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Чугуївського району Харківської області (довідка № 97 від 11.07.2024 р.), ТОВ «Агро Контур» Сумського району Сумської області (довідка № 073 від 12.07.2024 р.), ФГ «Натон» Сумського району Сумської області (довідка № 43 від 12.07.2024 р.), а також в навчальному процесі при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України (довідка № 271-01/а від 15.07.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження отримані, обґрунтовані та сформульовані автором одноосібно. З наукових публікацій, які опубліковані у співавторстві, в роботі використані виключно ті положення, висновки й результати, які належать особисто автору. Дисертаційне дослідження не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Підсумки наукового дослідження доповідались автором і схвалені на вітчизняних та зарубіжних науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, а саме: Міжнародна науково-технічна конференція «Проблеми екологічної безпеки»: (м. Кременчук, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (Харків, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» (Харків, 2019); VII-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю «Екологія/Ecology - 2019» (Вінниця, 2019); Всеукраїнська науково-практична конференція «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку» (Миколаїв, 2023); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (Полтава, 2024); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в

умовах воєнного стану» (Миколаїв, 2024).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено у 32 наукових працях (22 одноосібних) загальним обсягом 19,2 ум. др. арк., у т.ч. у одному розділі колективної монографії, 20 статтях у наукових фахових виданнях, 4 статтях у зарубіжних наукових періодичних виданнях та виданнях, включених до світових наукометричних баз, а також 7 публікаціях в матеріалах конференцій та інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертацію викладено на 416 сторінках друкованого тексту, з них 360 сторінок основного тексту. Робота включає 30 таблиць, 32 рисунки, 1 додаток. Список використаних джерел складається з 285 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичний базис управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу» систематизовано науково-теоретичний зміст ідентифікації безпечних станів діяльності та розвитку суб'єктів економічних відносин, окреслено складові, сфери та прояви відтворювального процесу в функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу в контурах управління безпекою їх діяльності, а також визначено особливості економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки, як об'єктів управління в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу.

Критичний аналіз наукових позицій та результатів досліджень проблематики управління безпекою суб'єктів економічних відносин свідчить, що для ефективного управління безпекою важливо чітко ідентифікувати загрози, що можуть впливати на діяльність підприємств, а також оцінити ступінь їх впливу (табл. 1).

Ідентифікація безпечних станів дозволяє суб'єктам аграрного бізнесу вчасно реагувати на ризики, що виникають як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі. Встановлено, що загальним при цьому є те, що загрози економічній безпеці підприємства є сукупністю факторів, що призводять до негативних наслідків, впливів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, здатних перешкоджати, або ускладнити функціонування в законодавчому полі, довгострокові та короткострокові цілі та завдання, а також відчуження результатів діяльності підприємства. Проаналізовано види ризиків та класифіковано їх за різними ознаками, кожен із зазначених типів ризиків по-різному впливає на економічну безпеку підприємства.

Зазначено, що ефективне управління ризиками виходить за рамки простого виявлення та реагування. Виникає необхідність комунікації та співробітництва, що забезпечує поінформованість усіх зацікавлених сторін про потенційні ризики та стратегії їхнього пом'якшення. Визначено що

одним із основних аспектів забезпечення економічної безпеки є мінімізація ризиків, яка допомагає знизити ймовірність або зменшити масштаб потенційних негативних наслідків. Використання сучасних інструментів аналізу, автоматизація процесів і вдосконалення методів ідентифікації ризиків дозволяє значно підвищити надійність бізнесу в сучасному світі.

Розроблено інтеграційну модель управління безпекою у менеджменті аграрного бізнесу, що включає взаємопов'язані сфери та їхні компоненти, щоб проілюструвати, як різні виміри безпеки — економічні, екологічні, правові та технологічні — інтегровані в операції агробізнесу (рис. 1). Кожен виділений функціональний вимір включає елементи, важливі для забезпечення комплексного управління безпекою суб'єктів аграрного бізнесу.

Таблиця 1

Класифікація ризиків та загроз економічній, екологічній та організаційно-правовій безпеці суб'єктів аграрного бізнесу

Економічні загрози та ризики	Загрози та ризики соціального характеру	Екологічні загрози та ризики
Ресурсні та технічні ризики: старіння матеріально-технічної та технологічної бази, зниження виробничо-технічного потенціалу, лімітування НДДКР, спад наукового потенціалу, зниження кваліфікації науково-технічних кадрів, нестабільне забезпечення сировиною.	Соціальні ризики: дестабілізація соціальної сфери, ослаблення трудової мотивації, зниження життя, зростання соціальних конфліктів.	Природні екологічні ризики: зміна клімату, дисгармонія у природних системах, стихійні лиха.
Ринкові ризики та зміна ринкової кон'юнктури: втрата ринків збуту, втрата ринкових позицій порівняно з підприємствами-конкурентами, ослаблення конкурентної спроможності чи власних конкурентних переваг, посилення монополізації ринку.	Нормативно-правові ризики: криміналізація економіки, зниження правового захисту, зміна нормативно-правових документів.	Антропогенні та техногенні екологічні ризики: забруднення природного середовища та біосфери, аварії та катастрофи антропогенного та техногенного характеру.
Фінансові ризики: дестабілізація фінансового становища, втрата платоспроможності, зниження фінансової ліквідності, збільшення фінансової залежності, зниження фінансової стійкості.	Адміністративно-політичні ризики: зміна інституційних умов та гарантій господарської діяльності, дестабілізація суспільно-політичної ситуації, зміна керівництва управління та принципів економічної політичної діяльності.	

Дослідження складових, сфер та проявів відтворювального процесу в контексті безпеки показало, що для аграрного бізнесу відтворення ресурсів, капіталу і продукції є ключовим фактором, який безпосередньо впливає на економічну стабільність. Відтворювальний процес у контексті аграрного бізнесу охоплює сукупність економічних та технологічних операцій, які забезпечують неперервність циклу «виробництво – розподіл – обмін – споживання». Визначено що відтворювальний процес є не тільки основою для зростання, але й індикатором рівня безпеки підприємства. Забезпечення безперервності цього процесу потребує від керівництва здатності прогнозувати потреби та ризики, що дозволяє уникати критичних станів і мінімізувати потенційні втрати. Встановлено основні компоненти відтворювального процесу та проаналізовано ключові сфери відтворювального процесу, які забезпечують стабільне функціонування аграрного бізнесу. Розкрито сутність процесу відтворення в сільському господарстві через визначення різноманітних умов та чинників. Виокремлено особливості процесу відтворення на мікро- та макрорівнях.

Рис. 1. Інтегрована модель управління безпекою у менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу

Для мікрорівня характерні три стадії: грошова, виробнича і товарна. На макрорівні (суспільство, національна економіка) особливого значення набуває натурально-речовий аспект відтворення. Відзначено специфічну особливість відтворювального процесу у сільському господарстві (рис. 2). Суть полягає в тому, що продукт, створений у процесі виробництва, не повністю проходить через стадію ринкового обміну. Частина виробленого продукту безпосередньо включається у новий виробничий цикл без змін. У аграрному секторі економіки важливо ефективно використовувати

доступні ресурси, зокрема біологічний потенціал, що сприяє підвищенню продуктивності землі та тварин, збільшенню обсягів якісної продукції, яка приносить прибуток. При цьому потрібно оптимізувати собівартість і ціни, щоб досягти економічної ефективності. Врахування аспекту розширеного відтворення є необхідним, тому система має ефективно функціонувати та створювати передумови для розвитку, тобто системі безпеки необхідно забезпечувати хоча б відтворення залученого в неї ресурсу що є важливою умовою.

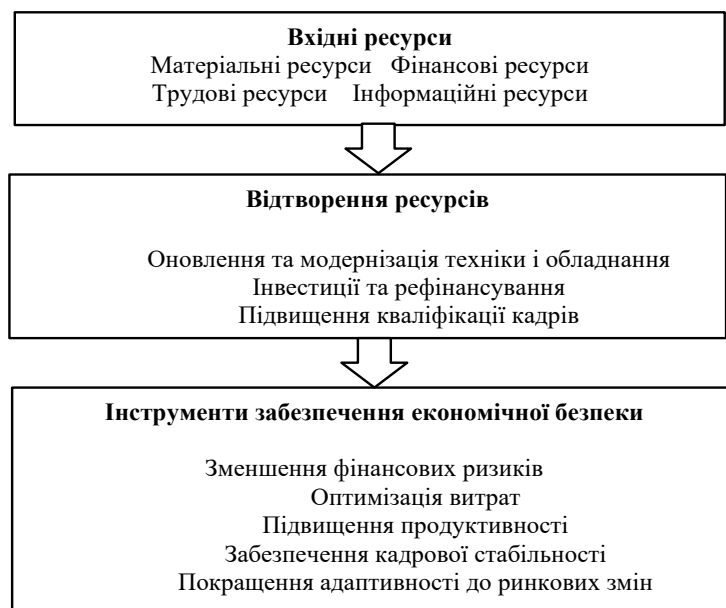

Рис. 2. Відтворення матеріальних та фінансових ресурсів у забезпеченні економічної безпеки аграрних підприємств

Основними елементами відтворення ресурсів в аграрних підприємствах є матеріальні, фінансові, трудові та інформаційні ресурси, кожен з яких виконує ключову роль у забезпеченні стійкого розвитку підприємства (табл. 2).

Обґрунтовано важливість економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки як окремих і взаємопов'язаних об'єктів управління в аграрному бізнесі. Економічна безпека включає управління фінансовими та ресурсними ризиками, що забезпечує стабільність доходів і збереження капіталу. Екологічна безпека, в свою чергу, зосереджена на захисті навколишнього середовища та раціональному використанні природних ресурсів, що є критично важливим для сталого розвитку аграрного сектора. Організаційно-правова безпека забезпечує відповідність діяльності підприємств нормативно-правовим вимогам, що захищає їх від правових ризиків і санкцій.

Таблиця 2

Основні елементи відтворення ресурсів в аграрних підприємствах

Тип	Складові	Методи відтворення	Вплив на економічну безпеку
Матеріальні ресурси	Техніка, обладнання, сировина	Ремонт, модернізація, оновлення, диверсифікація постачальників	Зменшення витрат, підвищення продуктивності, зменшення залежності від зовнішніх постачальників
Фінансові ресурси	Власний капітал, позиковий капітал, інвестиції	Рефінансування, залучення інвестицій, диверсифікація джерел фінансування	Забезпечення ліквідності, покриття фінансових ризиків, підтримка стабільності діяльності
Трудові ресурси	Кваліфіковані працівники	Підвищення кваліфікації, навчання, мотивація	Зниження кадрових ризиків, підвищення ефективності праці, стабільність виробничого процесу
Інформаційні ресурси	Дані про ринок, інформація про нові технології	Аналіз даних, маркетингові дослідження, адаптація технологій	Зниження ринкових ризиків, покращення прогнозування, конкурентоспроможність

Управління цими складовими як єдиною системою дозволяє створити багаторівневий захист, який сприяє стабільному та безпечному розвитку аграрного бізнесу (рис. 3).

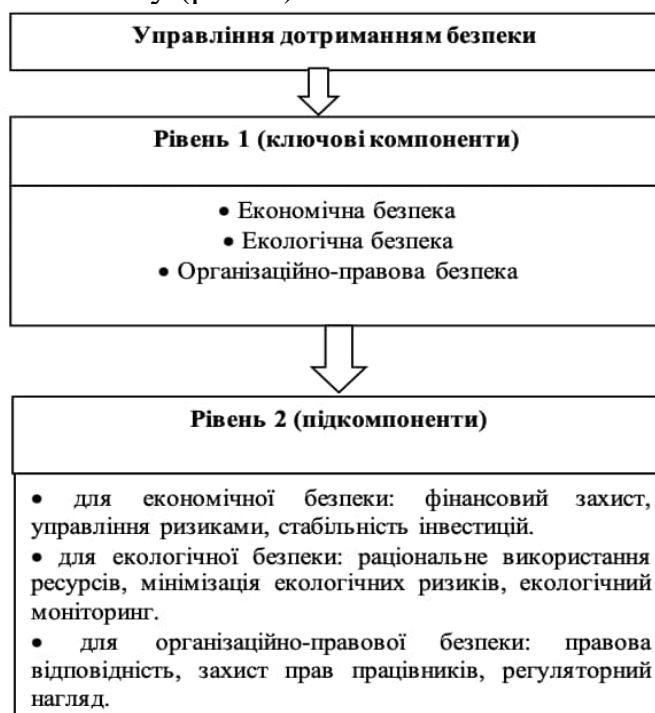

Рис. 3. Основні компоненти управління безпекою суб'єктів аграрного бізнесу

Дотримання економічної безпеки підприємства є важливим завданням для будь-якого бізнесу, від цього залежить стабільність роботи підприємства, збереження його активів та конфіденційної інформації, а також мінімізація фінансових та репутаційних ризиків. Здебільшого до групи методів, до яких вдаються підприємства для забезпечення безпеки у питаннях економіки відносять такі, що вказані в табл. 3.

Таблиця 3

Характеристика основних груп методів, які використовуються підприємствами для дотримання економічної безпеки

Група методів	Основні методи	Характеристика
1. Організаційно-управлінські	Регламентация діяльності, система контролю, планування і прогнозування, антикризове управління	Включає створення внутрішніх регламентів, правил і стандартів, забезпечує ефективне функціонування підприємства. Стратегічне планування, контроль та впровадження антикризових стратегій допомагають адаптуватися до змін і реагувати на ризики.
2. Економічні	Фінансове планування, інвестиційне управління, управління ліквідністю, оптимізація податкових зобов'язань	Управління фінансовими потоками, контроль доходів та витрат, підтримання необхідного рівня ліквідності, інвестування у безпечні активи. Оптимізація податкового навантаження для мінімізації фінансових ризиків.
3. Правові	Юридичний захист, правова відповідність, захист від рейдерства	Забезпечує правовий захист активів, контроль за дотриманням законодавчих вимог, укладання договорів, мінімізація ризиків рейдерства, судових позовів і штрафів.
4. Технологічні	Інформаційна безпека, моніторинг і контроль, ERP-системи, інновації в логістиці	Включають впровадження сучасних технологій для захисту інформації, контроль бізнес-процесів, раціоналізації логістичних операцій, цифровізації та автоматизації управлінських процесів, а також орієнтовані на зростання ефективності основної діяльності та протидії кіберзагрозам.
5. Соціально-психологічні	Мотивація персоналу, корпоративна культура, управління конфліктами	Орієнтовані на управління людським капіталом, забезпечення мотивації працівників, розвитку корпоративної культури та конфлікт-менеджменту, а також знижують ризик внутрішньої нестабільності та покращують продуктивність працівників.
6. Екологічні	Виконання екологічних стандартів, екологічний аудит, впровадження "зелених" технологій	Спрямовані на дотримання екологічного законодавства, мінімізацію впливу на довкілля через інвестиції в екологічно чисті технології та системи управління відходами, що допомагає уникнути штрафів та підвищити репутацію підприємства.
7. Аналітичні	SWOT-аналіз, аналіз ризиків, моніторинг ринку	Оцінка сильних і слабких сторін, вивчення ринкових можливостей і загроз, регулярний моніторинг ринку для визначення потенційних ризиків і розробки заходів щодо їх мінімізації.

Визначено, що теоретичний базис управління дотриманням безпеки

суб'єктів аграрного бізнесу є фундаментом для створення ефективної системи захисту, яка підтримує стабільний розвиток галузі, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та стійкості аграрних підприємств до сучасних викликів і загроз.

У другому розділі «**Методологічні засади формування та трансформації механізмів та систем управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу**» обґрунтовано методологію ідентифікації, діагностики та аналізу безпечних станів у функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу, окреслено прийоми та підходи до оцінювання рівня дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, визначено методологічні засади управління впливом на трансформаційні процеси в інтеграції систем управління дотриманням безпеки в менеджмент суб'єктів аграрного бізнесу.

Розкрито основні методологічні підходи до ідентифікації, діагностики та аналізу безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу що базуються на комплексному системному підході до дослідження їхнього функціонування в умовах невизначеності ринкового середовища. Зокрема, запропоновано наступні підходи, які представлено на рис. 4.

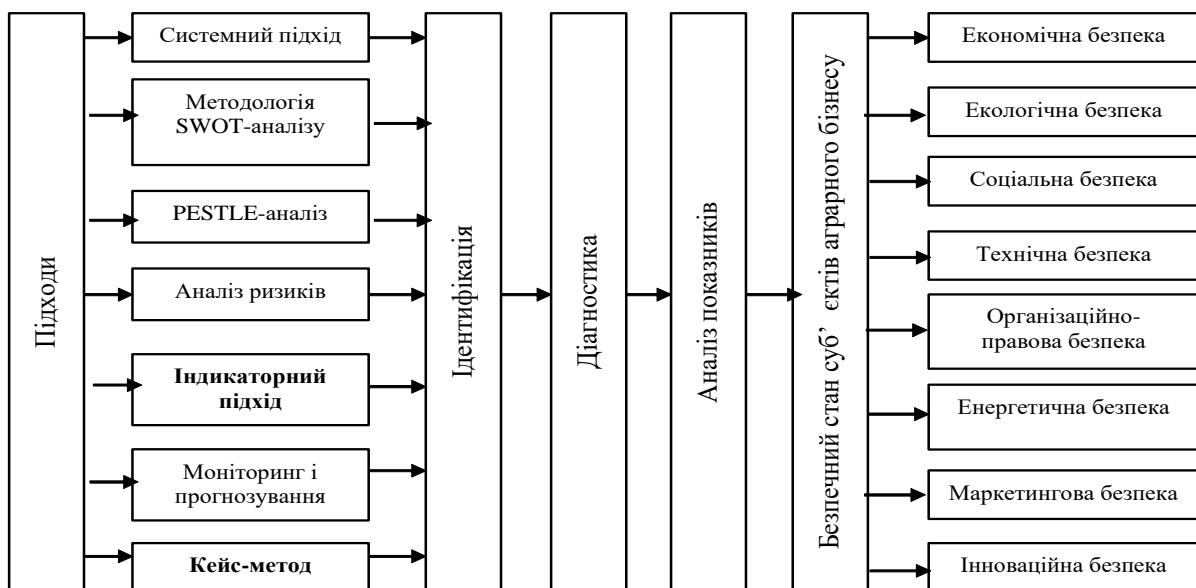

Рис. 4. Методологія ідентифікації, діагностики та аналізу безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу

Визначено основні ризики, що впливають на безпеку функціонування суб'єктів аграрного бізнесу, із врахуванням їх галузевої специфіки, яка включає високу залежність від природно-кліматичних умов, сезонність виробництва та чутливість до змін ринкової кон'юнктури. До ключових ризиків відносяться економічні (зниження цін на продукцію, підвищення витрат на ресурси, відсутність стабільного фінансування),

екологічні (погіршення якості ґрунтів, зміни клімату, посухи або повені) та соціальні (нестача кваліфікованої робочої сили, соціальна напруженість у регіонах). Особливу увагу приділено організаційно-правовим ризикам, таким як загрози в сфері землекористування через недосконалість в регулюванні земельних відносин та ризики рейдерства. Крім того, виділено технічні ризики, зокрема зношеність обладнання, низький рівень впровадження інноваційних технологій та відсутність ефективних систем автоматизації процесів. Запропоновано систематизацію цих ризиків для побудови ефективних механізмів управління, які враховують як їх імовірність, так і можливі наслідки для безпеки підприємств.

Акцент приділяється використанню системного підходу, який дозволяє комплексно враховувати взаємозв'язки між зовнішніми та внутрішніми чинниками, що впливають на функціонування суб'єктів аграрного бізнесу. Зовнішнє середовище включає аналіз ринкових тенденцій, природно-кліматичних умов, регуляторних обмежень, а також соціально-економічних факторів, що визначають умови роботи підприємства. Внутрішнє середовище охоплює оцінку ресурсного забезпечення, фінансового стану, організаційної структури та технологічного рівня виробництва. Розробка критеріїв оцінювання ризиків і загроз забезпечує формування єдиної методологічної основи для ідентифікації слабких місць у діяльності підприємств та ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на підвищення їхньої безпеки та стійкості.

Описано методи діагностики, що базуються на поєднанні кількісних і якісних показників, які дозволяють отримати об'єктивну та всебічну оцінку стану суб'єктів аграрного бізнесу. Кількісні показники включають фінансові коефіцієнти, продуктивність використання ресурсів, екологічні індикатори, показники рентабельності та ліквідності, які забезпечують точність вимірювань. Якісні показники враховують експертні оцінки, рівень організаційної культури, відповідність управлінських процесів сучасним стандартам та регуляторним вимогам.

Особлива увага приділена впровадженню сучасних інструментів прогнозування, таких як моделі сценарного аналізу, економіко-математичне моделювання та технології машинного навчання, які допомагають передбачати можливі загрози та їхній вплив на підприємство. Для забезпечення постійного моніторингу запропоновано використовувати цифрові платформи з інтегрованими базами даних, що дозволяють у реальному часі відстежувати ключові показники, здійснювати оперативний аналіз і вчасно реагувати на виникаючі ризики.

Аналізується інструментарій для оцінювання рівня безпеки, який охоплює комплекс підходів і методів, що забезпечують всебічну оцінку стану суб'єктів аграрного бізнесу в економічній, екологічній та організаційно-правовій сферах. Економічна безпека оцінюється на основі

фінансових коефіцієнтів, таких як рентабельність, ліквідність, фінансова стійкість, а також аналізу залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Екологічна безпека досліджується через індикатори впливу на довкілля, зокрема використання ресурсів, рівень забруднень, дотримання екологічних стандартів і норм. В організаційно-правовій сфері основна увага приділяється відповідності діяльності підприємства чинному законодавству, наявності належно оформлених договорів, дотриманню регуляторних вимог та захисту від правових ризиків, таких як рейдерські атаки чи неврегульованість земельних відносин. Визначено ключові індикатори кожного виду безпеки, критерії їхнього оцінювання та відповідні нормативи.

Запропоновано методи інтегрального оцінювання, які дозволяють об'єднати різнопланові аспекти безпеки суб'єктів аграрного бізнесу – економічну ефективність, екологічну сталість та відповідність чинному законодавству – у єдину систему аналізу (рис. 5).

Методи базуються на використанні зважених індикаторів, що відображають ключові показники кожної із зазначених сфер. Економічна складова охоплює оцінку рентабельності, ліквідності, продуктивності використання ресурсів, а також фінансової стійкості підприємства. Екологічна сталість враховує вплив діяльності на навколишнє середовище через показники споживання ресурсів, рівень викидів забруднюючих речовин і відповідність стандартам екологічного менеджменту. Відповідність законодавству визначається шляхом аналізу правового статусу підприємства, дотримання земельного, трудового та екологічного законодавства, а також виконання контрактних зобов'язань. Метод інтегрального оцінювання використовує математичні моделі, що дозволяють обчислити комплексний показник рівня безпеки на основі заданих вагових коефіцієнтів для кожного компонента. Такий підхід сприяє виявленню слабких місць у діяльності підприємства, порівнянню показників між різними суб'єктами агробізнесу та розробці стратегій для підвищення загальної безпеки. Інтегральне оцінювання надає можливість моніторити динаміку змін і приймати обґрунтовані управлінські рішення з урахуванням багатофакторного впливу.

Обґрунтовано методологічні підходи до трансформації управлінських механізмів суб'єктів аграрного бізнесу, які спрямовані на ефективну інтеграцію систем безпеки у загальну структуру менеджменту підприємства. Пояснюється комплексний підхід, що враховує взаємозв'язок економічних, екологічних та організаційно-правових аспектів у процесі прийняття управлінських рішень. Запропоновано перехід від фрагментарного управління безпекою до створення єдиної інтегрованої системи, яка охоплює всі етапи управління, від планування до контролю і моніторингу. Важливим елементом трансформації є впровадження інструментів стратегічного менеджменту, таких як

збалансована система показників (BSC), управління ризиками та цифрові технології для моніторингу та прогнозування загроз. Такий підхід забезпечує гармонізацію короткострокових і довгострокових цілей підприємства, сприяє підвищенню його адаптивності до зовнішніх викликів і створює стійку основу для сталого розвитку.

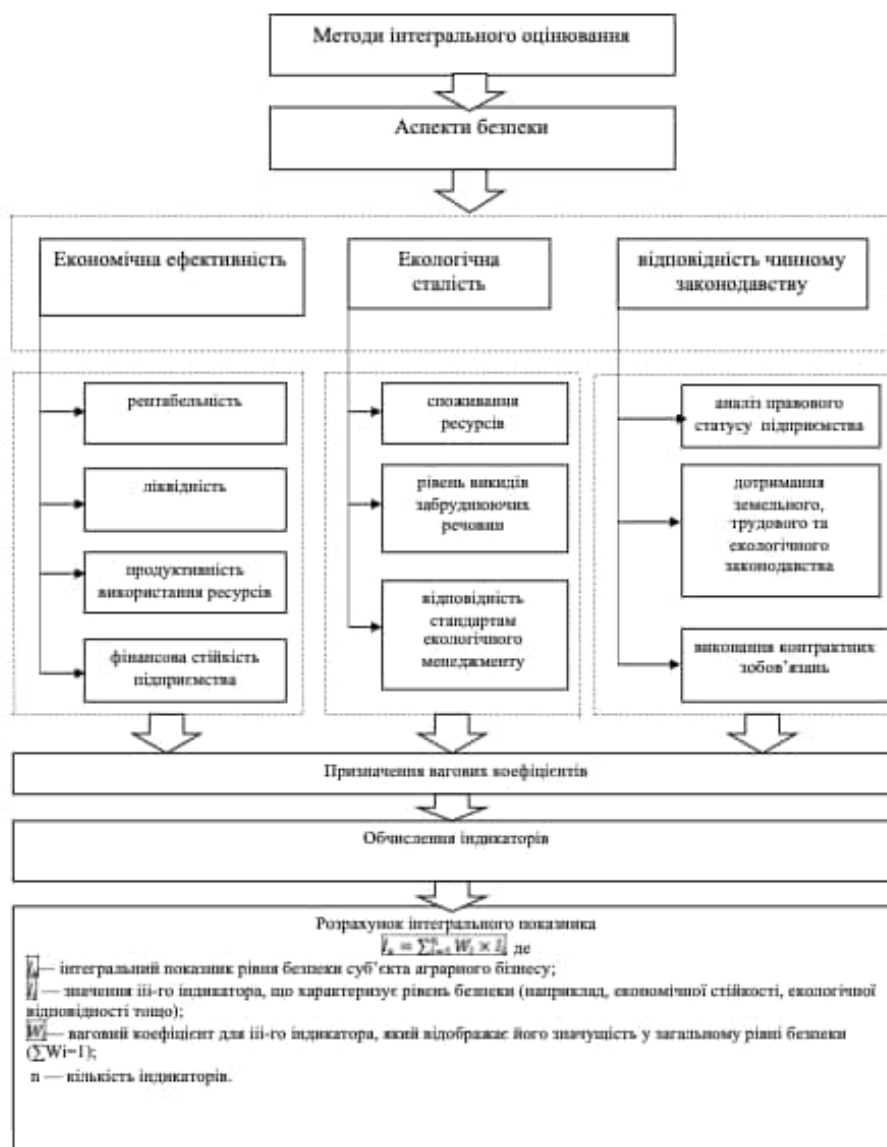

Рис. 5. Комплексний підхід до оцінювання рівня безпеки суб'єктів аграрного бізнесу

Визначено основні принципи, інструменти та механізми управління трансформаційними процесами, зокрема впровадження стандартів сталого розвитку, адаптації до змін зовнішнього середовища та застосування інноваційних технологій. Згідно зі звітом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), у 2022 році понад 70% аграрних підприємств у країнах, що розвиваються, зіткнулися з викликами, пов'язаними зі змінами клімату, що вимагає негайної адаптації управлінських систем. Запропоновано моделі інтеграції, які забезпечують

ефективну взаємодію між управлінням виробничими процесами, безпекою та стратегічним розвитком підприємства. Зазначено, що у країнах Європейського Союзу, де широко застосовуються стандарти ISO 14001, спостерігається зменшення витрат на енергоресурси в середньому на 15% у агропромислових підприємствах, що впровадили екологічно сталий підхід. Крім того, впровадження інноваційних технологій, таких як точне землеробство, дозволило зменшити витрати на добрива та пестициди до 20%, підвищивши врожайність на 10-12% у ключових аграрних регіонах світу. Такі показники підтверджують ефективність використання запропонованих моделей для забезпечення стійкості й конкурентоспроможності аграрного бізнесу.

У третьому розділі «Структурно-динамічні тенденції дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу та трансформації систем управління безпекою в їх менеджменті» визначено тенденції зміни економічної ефективності ведення бізнесу в аграрній сфері, ідентифіковано екологічні та соціальні ризики безпечного провадження основної діяльності суб'єктами аграрного бізнесу, надано характеристику умовам формування та розвитку механізмів та систем управління дотриманням безпеки в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу.

Аналіз організації управління організаційно-правовою, економічною та екологічною безпекою аграрних підприємств показує, що більшість керівників і власників підходять до цього питання несистемно та фрагментарно. Спостереження за підприємствами Харківської області виявило, що лише в 11 з 212 підприємств є юридична служба, яка складається з двох і більше співробітників. У 47% підприємств в структурі управління передбачена лише посада юриста, який переважно займається договірною роботою і зрідка взаємодіє з контролюючими органами. Решта 48% підприємств взагалі не мають юридичних посад чи служб, а відповідні функції розподіляються між керівниками підприємства.

Інтеграція систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою в менеджмент аграрних підприємств покликана впорядкувати існуючі функціональні системи управління. Оцінювання їх готовності до впровадження нових інструментів проведено через аналіз функціональних систем планово-економічної, комерційної, аналітичної та правової роботи на підприємствах Харківської та Сумської областей. Використовуючи метод експертних оцінок, було виявлено значні можливості для вдосконалення цих систем і підвищення ефективності управління організаційно-правовою безпекою (табл. 4).

У дослідженні запропоновано методичний підхід до прийняття рішень щодо правового забезпечення, що передбачає вибір між утриманням власної юридичної служби та залученням сторонніх організацій на умовах аутсорсингу. Цей вибір ґрунтується на аналізі витрат за кожним із варіантів, а також залежить від розміру підприємства, обсягів

виробництва та його спеціалізації.

В умовах змін у землекористуванні, посилення інтеграційних процесів і зростання ролі великих аграрних об'єднань особливу увагу слід приділяти економічному захисту власності. Оскільки аграрні підприємства беруть участь як у земельних, так і в майнових відносинах, інтеграційні процеси створюють додаткові ризики для їхньої основної діяльності та розвитку. Це вимагає раціонального управління землекористуванням, оптимізації структури основних засобів і підвищення ефективності організаційного впливу менеджменту.

Таблиця 4

Оцінка комплексного показника потенціалу функціональних систем управління безпекою в аграрних підприємствах Харківської області в 2021 році

Функціональна сфера управління безпекою	Результати експертної оцінки потенціалу функціональних систем управління безпекою, бали		Рівень використання потенціалу функціональних систем управління безпекою, %
	фактичний	раціональний	
Економічна безпека	31,5	90	35
Екологічна безпека	30,4	95	32
Організаційно-правова безпека	15,2	80	19

100-бальна шкала за результатами експертних оцінок

Аналіз показав, що аграрні підприємства залучають елементи функціональних систем менеджменту для забезпечення економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки лише на 19-35%. Це вказує на значний потенціал для вдосконалення управлінських рішень.

Дослідження також виявили, що підприємства здебільшого не застосовують критерії та показники, які відображають ефективність їхнього розвитку, такі як ринковий успіх продукції, конкурентні переваги тощо. Ці індикатори рідко використовуються у планово-економічній діяльності та стратегічному плануванні, яке враховує безпеку управлінських рішень у внутрішньому та зовнішньому середовищах. У результаті інструменти управління безпекою застосовуються безсистемно, що уповільнює розвиток стратегічного управління — важливого чинника для стабільного економічного зростання.

Інтеграція цих інструментів створює основу для прийняття управлінських рішень у безпечних умовах діяльності. Дослідження показали, що підприємства, які активно впроваджують такі інструменти, значно спрощують організацію основних процесів, що підвищує гнучкість та адаптивність систем менеджменту до змін зовнішніх умов.

У ході дослідження було виділено чотири ключові підсистеми в менеджменті підприємства, взаємодія яких сприяє інтеграції інструментів

управління організаційно-правовою безпекою для досягнення бажаних результатів. Злагоджена робота цих підсистем дозволяє виявити емерджентні властивості, що приводять до синергічних ефектів. Це досягається завдяки впорядкуванню взаємодії між структурними елементами підприємства, включаючи його підрозділи та посадових осіб, які виконують планово-економічні, комерційні, аналітичні та організаційні функції.

Інтеграція інструментів управління організаційно-правовою безпекою в управлінські процеси дозволяє підвищити економічну ефективність підприємства. Це відбувається за рахунок збільшення гнучкості системи управління, спрощення процесів адаптації стратегії та тактики, а також покращення обґрунтованості управлінських рішень. У результаті підприємство стає більш здатним до оперативного реагування на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

У четвертому розділі «Архітектоніка формування, розвитку та трансформації механізмів та систем управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу» ідентифіковано каталізatori, інгібітори, можливості, загрози та ризики дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, визначено ступень взаємного впливу економічних, екологічних та організаційно-правових станів та факторів дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, обґрунтовано функціональне та інструментальне оформлення механізмів та систем управління дотриманням безпекою в контурах змін в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу.

Організаційно-правова, економічна та екологічна безпека аграрного підприємства визначаються як стан підприємства і як об'єкт управління. Для розробки механізмів, які дозволять управляти цим станом, необхідно виконати декомпозицію об'єкта управління. Основними компонентами організаційно-правової безпеки є: 1. Майнова безпека – захист активів підприємства від втрат під час основної діяльності або через неправомірні дії конкурентів, контрагентів та інших осіб. 2. Інформаційна безпека – збереження конфіденційної інформації про підприємство, його капітал, стратегії, взаємодію з контрагентами. 3. Кадрова безпека – забезпечення відповідності кваліфікації персоналу завданням підприємства та запобігання діям працівників, що можуть зашкодити інтересам компанії.

Для кожної складової необхідно застосовувати спеціальні інструменти та механізми, які будуть інтегровані у систему менеджменту підприємства.

Стан нормативно-правової бази також має вирішальне значення для забезпечення організаційно-правової безпеки. Проте дослідження показали, що правове регулювання в цій сфері є недосконалим. В Україні відсутній єдиний нормативний акт, що визначав би політику безпеки для суб'єктів господарювання. Існуючі нормативні акти часто не відповідають

сучасним вимогам і не забезпечують належного захисту від загроз, таких як промислове шпигунство, корупція, фінансові махінації. Дослідження дозволили розробити концепцію механізмів управління організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств. Ця система охоплює дві основні підсистеми: 1) підсистема ідентифікації загроз і управління ними – орієнтована на прогнозування, попередження та подолання загроз; 2) підсистема управління змінами – спрямована на адаптацію внутрішніх і зовнішніх відносин підприємства до змінного середовища.

Система управління безпекою функціонує на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях, охоплюючи планування, організацію, контроль і регулювання. Її головне завдання – підтримувати баланс між реалізацією економічних інтересів підприємства та його безпечним функціонуванням у конкурентному середовищі. Це досягається через створення умов, які мінімізують ризики та загрози, що можуть перешкоджати стабільній діяльності підприємства. Для ефективного управління необхідно постійно відстежувати ризики, адаптувати механізми управління і застосовувати інструменти стратегічного планування, що забезпечують стабільний розвиток і безпеку діяльності підприємства (рис. 6).

Дослідження підтвердили, що в сучасних умовах доцільно виділяти три типи політики забезпечення безпеки аграрних підприємств: реактивну, активну та проактивну. Реактивна політика зосереджується на реагуванні на вже виниклі загрози або проблеми. Вона орієнтована на усунення наслідків порушень безпеки та відновлення стабільності. Активна політика передбачає регулярний моніторинг і аналіз поточних ризиків, а також впровадження заходів для їх зменшення. Її мета – своєчасне виявлення загроз і мінімізація їхнього впливу. Проактивна політика спрямована на прогнозування можливих загроз і розробку запобіжних заходів, що дозволяють запобігати виникненню кризових ситуацій ще до їхнього прояву.

Ці типи політики можуть застосовуватися як в рамках самостійної організації управління безпекою (через власні ресурси підприємства), так і шляхом аутсорсингу, коли відповідні функції передаються спеціалізованим зовнішнім організаціям. Вибір конкретного підходу залежить від масштабів підприємства, його фінансових можливостей та рівня ризиків, з якими воно стикається (рис. 7).

Реактивна політика управління організаційно-правовою безпекою орієнтована на реагування після виникнення ризикових подій або загроз. Це передбачає втручання відповідних служб або залучених фахівців тільки тоді, коли вже з'явилися перші ознаки негативного впливу на діяльність підприємства. Такий підхід дозволяє зекономити ресурси, спрямовані на підтримку системи безпеки, але наслідки ризикових подій можуть значно перевищувати ці заощадження, навіть за умови якісного правового

супроводу.

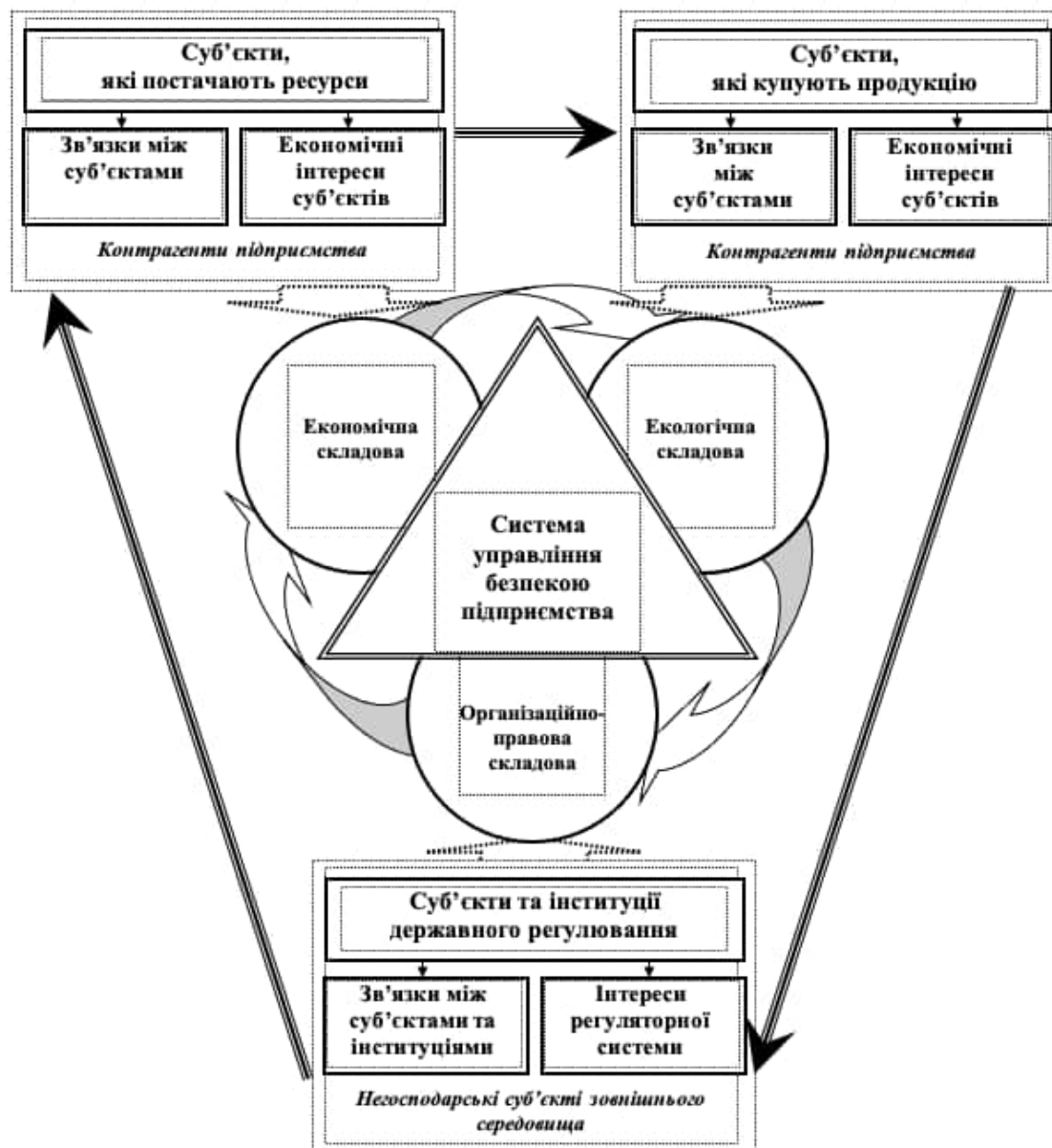

Рис. 6. Механізми управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єкта аграрного бізнесу

Активна політика фокусується на попередженні ризиків через інтеграцію дій підрозділів, що відповідають за безпеку, у всі ключові управлінські процеси. Вона забезпечує узгодження стратегічних рішень з питаннями безпеки, що дозволяє мінімізувати ризики ще на етапі планування. Проте її впровадження може стикатися з організаційними проблемами, особливо у взаємодії з управлінським персоналом, що може знижувати ефективність.

Проактивна політика є найвищим рівнем управління безпекою. Вона включає не лише запобігання ризикам, а й їх прогнозування, активний

розвиток персоналу, формування єдиного бачення цілей між працівниками і керівництвом. Це забезпечує максимальну інтеграцію безпеки у всі аспекти діяльності підприємства. Проте вона є найзатратнішою і потребує високого рівня економічної ефективності основної діяльності.

Рис. 7. Трансформація механізмів в систему управління безпекою в менеджменті суб'єкта аграрного бізнесу

Дослідження доводять, що для ефективного управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою необхідно доповнити існуючі методи ризик-менеджменту якісним аналізом, зокрема, використанням методу сценаріїв. Цей підхід дозволяє моделювати можливі ризикові ситуації, оцінювати їх вплив на підприємство та підвищувати ефективність управлінських рішень. Поєднання методу сценаріїв з оцінкою економічного потенціалу підприємства дає можливість краще формувати та впроваджувати стратегії управління ризиками.

Запропоновано конкретні заходи щодо вдосконалення структури управління аграрними підприємствами шляхом насичення її функціоналом безпеки, що сприятиме економічному захисту результатів діяльності.

У п'ятому розділі «Інтеграція систем та механізмів управління безпекою в менеджмент суб'єктів агробізнесу» обґрунтовано трансформацію систем менеджменту суб'єктів аграрного бізнесу в процесі управління дотриманням безпеки діяльності та розвитку, обґрунтовано пасивні, реактивні, превентивні, проактивні та активні стратегії управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, окреслено засади управління реагуванням на зміни та виклики зовнішнього середовища в системі дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу.

Дослідження підтвердили, що основою побудови систем управління безпекою господарської діяльності, зокрема організаційно-правовою

безпекою, є інформаційна база для прийняття управлінських рішень. Оптимальним способом її створення є впровадження підсистеми моніторингу стану безпеки аграрного підприємства. Ідентифіковано, що основними завдання моніторингу є: 1) оцінка поточного стану та динаміки безпеки у визначений період на основі встановлених критеріїв; 2) виявлення деструктивних тенденцій та аналіз їх впливу на економічні та організаційні процеси підприємства; 3) ідентифікація причин, джерел та інтенсивності загроз для підприємства; 4) прогнозування наслідків впливу загроз на економічний потенціал та діяльність підприємства; 5) системний аналіз ситуації та визначення її подальшого розвитку; 6) розробка цільових заходів для протидії загрозам у виробничо-комерційній діяльності.

На основі проведених досліджень було розроблено методичний підхід до проектування структурних параметрів системи управління організаційно-правовою безпекою, адаптований до різних розмірів підприємств, масштабів виробництва та специфіки їхньої діяльності. Цей підхід базується на формалізації взаємодії між підсистемами захисту та загальною системою економічної безпеки (рис. 8).

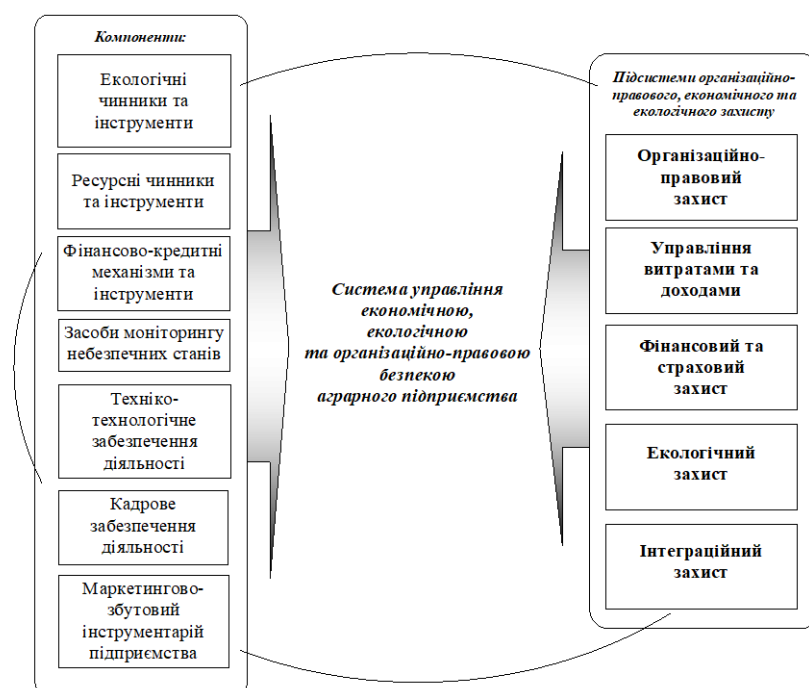

Рис. 8. Взаємодія складових підсистеми захисту та системи управління безпекою в менеджменті аграрних підприємств

Роль системи управління безпекою полягає в підтримці реалізації політики безпеки підприємства, яка відображає обрану стратегію управління безпекою. Ефективний вибір стратегії передбачає створення набору деталізованих підстратегій, які сприятимуть досягненню цілей підтримання належного рівня економічної ефективності.

Процес вибору стратегії управління безпекою включає розробку стратегії, яка дозволяє досягати поставлених цілей, а також корекцію стратегії для забезпечення її відповідності цілям розвитку підприємства та узгодження з загальною стратегією.

Таким чином, система управління безпекою повинна бути динамічною, здатною адаптуватися до змін середовища та забезпечувати стабільний розвиток підприємства.

Оцінка та контроль реалізації стратегії є завершальним етапом управління економічною безпекою аграрного підприємства. Цей процес передбачає порівняння досягнутих результатів із поставленими цілями та місією підприємства, а також аналіз участі окремих структур у реалізації обраної стратегії. Основна функція стратегічного контролю полягає у постійному моніторингу результатів, співставленні їх із запланованими показниками та підготовці пропозицій щодо корекції стратегії для підвищення ефективності та безпеки діяльності.

У дослідженні формалізовано методологічні засади стратегічного управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою шляхом виділення трьох типів стратегій:

1. Випереджуюча стратегія – орієнтована на прогнозування та запобігання загрозам до їхнього прояву.

2. Розвиваюча стратегія – спрямована на підвищення рівня безпеки шляхом впровадження нових заходів і вдосконалення існуючих механізмів.

3. Стримуюча стратегія – фокусується на мінімізації впливу загроз і збереженні стабільного рівня безпеки.

Ці стратегії імплементуються в залежності від обраної політики підприємства — реактивної, активної або проактивної.

Процес вибору стратегічних альтернатив включає визначення загальних напрямів розвитку підприємства, серед яких: обмежене зростання, зростання, скорочення. Вибір конкретної стратегії залежить від рівня розвитку економічного потенціалу підприємства. Після визначення загальної альтернативи стратегія деталізується, оцінюються її економічні наслідки та ефективність реалізації.

Інтеграція аграрних підприємств у більші об'єднання викликає нові специфічні загрози, які не характерні для традиційної діяльності. Основними проблемами стають: управління власністю та капіталом, правовий захист майна підприємства, впорядкування відносин з власниками та орендодавцями земель.

Особлива увага приділяється питанням збереження основних засобів і контролю над майновим комплексом з боку власників та керівників. У дослідженні розроблено прикладні підходи до використання інструментів організаційно-правового захисту економічних інтересів аграрних підприємств. Вони включають: захист прав власності, регулювання

відносин з контрагентами, підтримку стабільності майнового комплексу в умовах інтеграції. Запропоновані заходи сприяють збереженню економічної стабільності підприємств, що вступають до інтеграційних аграрних об'єднань, і підвищенню ефективності їх господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримано нове вирішення важливої наукової проблеми обґрунтування теоретичних, методологічних та прикладних засад управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу. За результатами дослідження зроблено наступні основні висновки:

1. У дослідженні визначено, що безпека господарської діяльності суб'єкта аграрного бізнесу є специфічним економічним і управлінським явищем. Вона характеризується таким станом системи менеджменту, внутрішньої структури та взаємодії із зовнішнім економічним середовищем, який забезпечує безперебійне виконання основних операцій, ефективну реалізацію програм розвитку та збереження організаційної цілісності. Це включає мінімізацію та усунення ризиків, а також захист економічних результатів і активів підприємства. Дослідження підтвердили, що механізми забезпечення безпеки слід поділяти на організаційні та економічні залежно від методів впливу та способів організації інструментів, процедур і управлінських рішень, спрямованих на гарантування безпеки основних процесів діяльності. Також механізми доцільно класифікувати на механізми забезпечення та регулювання. Це обґрунтовано тим, що зі зростанням масштабів виробництва, доходів і потенціалу підприємства виникають складніші загрози, але водночас з'являються нові можливості для захисту його економічних інтересів.

2. З'ясовано, що основними групами факторів, які формують загрози та ризики для безпеки господарської діяльності аграрних підприємств, традиційно є ринкові, фінансові, кадрові та ресурсні фактори. Однак у контексті поглиблення інтеграційних процесів в аграрному секторі виникла необхідність доповнити цей перелік інтеграційними факторами. Ці фактори створюють нові виклики для безпеки підприємств, які беруть участь у процесах агропромислової інтеграції, та можуть суттєво впливати на їхню стабільність і розвиток.

3. Процес створення та функціонування механізмів і систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою повинен базуватися на певних принципах. У дослідженні встановлено, що основними з них є гнучкість, адаптивність і надійність. Ці принципи забезпечують здатність підприємства оперативно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що дозволяє

попереджати загрози і ризики, а також успішно реалізовувати програми розвитку. Дотримання цих принципів є основою для випереджувального управління, яке спрямоване на запобігання кризовим ситуаціям.

4. Дослідження показало, що система економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки аграрних підприємств повинна включати набір інструментів, які спрямовані на прогнозування та запобігання ризикам і загрозам у господарській діяльності та реалізації програм розвитку. До таких інструментів належать організаційні, адміністративні, кадрові, агроекологічні, інформаційні та договірні механізми. Їх комплексне застосування дозволяє ефективно захищати економічні результати діяльності підприємства та забезпечувати його організаційну цілісність. Цей підхід лежить в основі концепції інтеграції інструментів управління безпекою в загальну систему менеджменту аграрного підприємства.

5. Встановлено, що ключовим показником для оцінки економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки аграрних підприємств є рівень захисту їхніх інтересів. Зміни цього показника відображають ефективність економічної діяльності та здатність підприємства реалізувати всі складові свого економічного потенціалу. На основі цього в дослідженні запропоновано методичний підхід до оцінки рівня безпеки, який базується на використанні експертних оцінок. Їх результати порівнюються з динамікою економічних показників ефективності основної діяльності підприємства, особливо у контексті реалізації програм розвитку.

6. У дослідженні визначено, що залежно від фінансових ресурсів підприємства, його розмірів, масштабів виробництва, рівня реалізації економічного потенціалу та ефективності основної діяльності, доцільно обрати один із двох підходів до організації функцій із забезпечення економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки. Перший підхід передбачає створення власного юридичного підрозділу, який займається правовим супроводом основної діяльності, представляє інтереси підприємства у контролюючих і правоохоронних органах, здійснює договірну та претензійну роботу, а також захищає інтереси компанії в суді. Другий підхід полягає у залученні зовнішніх організацій або фахівців на умовах аутсорсингу. У цьому випадку частина функцій з правового обслуговування та забезпечення безпеки господарської діяльності передається стороннім виконавцям.

7. Розроблено та перевірено методичний підхід, який допомагає аграрним підприємствам обирати оптимальний спосіб правового обслуговування. Він дозволяє визначити, чи доцільніше підприємству самостійно виконувати функції забезпечення економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки, або ж залучати зовнішніх фахівців через аутсорсинг. Вибір базується на аналізі фактичних витрат і ефективності таких заходів. Дослідження підприємств Харківської області показало, що

лише 11 з 212 обстежених мають юридичний відділ з двох і більше працівників. У більшості випадків (47%) підприємства обмежуються наявністю одного юриста, який переважно займається перевіркою договірної документації комерційних підрозділів і час від часу взаємодіє з контролюючими та правоохоронними органами.

8. Розроблено методологію ідентифікації та діагностики безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу, яка враховує особливості галузі, включаючи природно-кліматичні, економічні та соціальні чинники. Запропоновано підходи, що поєднують кількісні та якісні показники для системного аналізу ризиків і загроз, а також використання сучасних інструментів прогнозування та моніторингу, таких як сценарний аналіз та цифрові платформи. Запропоновано комплексний підхід до оцінювання рівня безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, що інтегрує економічну, екологічну та організаційно-правову складові. Розроблено методи інтегрального оцінювання, які дозволяють обчислювати загальний рівень безпеки на основі вагових коефіцієнтів, з урахуванням специфіки підприємств. Запропонований інструментарій сприяє виявленню слабких місць у діяльності підприємств та підвищенню їхньої стійкості. Обґрунтовано методологічні засади управління трансформаційними процесами, спрямованими на інтеграцію систем безпеки в загальну систему менеджменту суб'єктів аграрного бізнесу. Створено моделі, які сприяють ефективній взаємодії між управлінням виробничими процесами, дотриманням безпеки та стратегічним розвитком, враховуючи стандарти сталого розвитку та впровадження інноваційних технологій. Запропонований підхід дозволяє аграрним підприємствам, як основній категорії суб'єктів аграрного бізнесу, залишатися адаптивними та конкурентоспроможними в умовах змінюваного ринкового середовища.

9. Дослідження показали, що аграрні підприємства здебільшого не застосовують критерії та показники, які відображають ефективність використання їхніх можливостей для розвитку. Зокрема, вони недостатньо враховують успішність продукції та виробника на ринку, конкурентні переваги тощо у процесі планово-економічної роботи та стратегічного планування, орієнтованого на безпечність управлінських дій у зовнішньому та внутрішньому середовищі. У результаті інструменти управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою використовуються несистемно, що значно уповільнює розвиток стратегічного управління, яке є основою стабільності економічного зростання аграрних підприємств.

10. Встановлено, що ключовими складовими економічної та організаційно-правової безпеки як об'єктів управління є: майнова безпека, яка спрямована на захист активів підприємства від можливих втрат у процесі його діяльності, а також від незаконних дій з боку конкурентів, контрагентів чи інших зацікавлених сторін; інформаційна безпека, яка

забезпечує конфіденційність комерційно важливої інформації, включаючи дані про капітал, стратегії, плани та особливості співпраці з партнерами; кадрова безпека, яка полягає у відповідності персоналу цілям підприємства та запобіганні діям працівників, що можуть суперечити інтересам компанії, як у правовому, так і позаправовому аспектах.

11. Дослідження показали, що система управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу повинна об'єднувати підсистему виявлення та реагування на загрози з підсистемою управління змінами у внутрішніх процесах підприємства та його відносинах із зовнішніми контрагентами. Ця система охоплює стратегічний, тактичний та оперативний рівні управління, а також планування, організацію, контроль і регулювання, як основні функції менеджменту. Підсистема управління загрозами орієнтована не лише на усунення вже існуючих загроз, але й на їх прогнозування та попередження кризових ситуацій.

12. У дослідженні визначено підходи до створення систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств, які враховують оцінку інтенсивності та наслідків ризикових подій і загроз. Підтверджено, що для більшої ефективності ризик-менеджменту необхідно доповнити існуючі методи кількісної оцінки якісним аналізом, використовуючи метод сценаріїв. Це дозволяє врахувати можливі сценарії розвитку подій і їхній вплив на ефективність застосування ризик-менеджменту, а також сприяє розробці і впровадженню відповідних стратегій. Комбінація сценарного підходу з оцінкою економічного потенціалу підприємств покращує якість управлінських рішень у сфері управління ризиками. Запропоновано конкретні напрями і процедури, які дозволяють інтегрувати функції забезпечення безпеки в структуру управління підприємством, що забезпечує захист його діяльності та результатів.

13. Обґрунтовано та апробовано методичний підхід до ідентифікації структурних параметрів систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств. Цей підхід враховує особливості підприємств, зокрема їхній розмір, масштаби виробництва та напрямки спеціалізації. Основою підходу є результати аналізу та формалізації взаємодії між різними елементами підсистем захисту і загальною системою управління безпекою в управлінні аграрними підприємствами.

14. Окреслено організаційно-методичні засади вибору стратегії управління безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, які передбачають генерування та імплементацію великої кількості конкретизованих стратегій, які сприятимуть підвищенню економічної ефективності. Важливо, щоб ці стратегії аналізувалися та коригувалися до рівня, що відповідає цілям розвитку підприємства та узгоджується із загальною

стратегією. Запропоновано такий підхід: спочатку розробити стратегію, яка забезпечить досягнення визначених цілей, а потім адаптувати її до потреб розвитку підприємства та загальної стратегії. В результаті сформульовано методологічні основи стратегічного управління організаційно-правовою безпекою. Це передбачає розподіл стратегій на випереджувальні, розвиваючі та стримуючі, з подальшою їх імплементацією у реактивну, активну або проактивну політику підприємства. Даний підхід включає алгоритм вибору стратегічних альтернатив та розробку як загальних, так і специфічних стратегій для забезпечення безпеки.

15. З'ясовано, що в умовах участі аграрних підприємств у процесах інтеграції виникають специфічні загрози і ризики, які не характерні для традиційної діяльності. Основна увага зосереджується на питаннях управління власністю та капіталом, що робить ключовими інструментами організаційно-правової безпеки правові механізми захисту майна підприємства та врегулювання відносин із власниками та орендодавцями сільськогосподарських земель. Також набувають актуальності заходи щодо збереження і модернізації основних засобів, при цьому важливо забезпечити контроль з боку власників і керівництва над майновим комплексом підприємства. У цьому контексті в дослідженні розроблено практичні підходи до використання інструментів організаційно-правового захисту економічних інтересів аграрних підприємств при їх інтеграції в агропромислові об'єднання. Оскільки аграрні підприємства виступають учасниками не лише земельних, а й майнових відносин, інтеграційні процеси створюють низку ризиків і загроз для безпечного здійснення основної діяльності та реалізації програм розвитку. У зв'язку з цим постає необхідність раціоналізації організаційних впливів менеджменту, зокрема впорядкування землекористування та оптимізації складу і структури основних засобів підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографії:

1. **Богданюк І.** Методологічні засади формування та трансформації механізмів та систем управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Управління розвитком агропромислового виробництва: механізми, потенціал, інструментарій / Кол. монографія. Одеса, 2024, С. 31-58.

статті у наукових фахових виданнях:

2. **Богданюк І. В.** Цифрові технології в управлінні безпекою суб'єктів аграрного бізнесу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 415-419. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-67>.

3. **Богданюк І. В.** Вплив трансформаційних процесів на безпеку діяльності аграрних підприємств. *Український журнал прикладної*

економіки та техніки. 2024. Том 9. № 1. С. 409-412. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-69>.

4. **Богданюк І. В.** Методи інтегрального оцінювання рівня безпеки в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 403-406. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-69>.

5. **Богданюк І. В.** Сучасні підходи до аналізу ризиків і загроз для безпеки аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 336-339. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-3-60>.

6. **Богданюк І. В.** Інтеграція інноваційних технологій у системи безпеки аграрного бізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 3. С. 122-126. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-3-23>.

7. **Богданюк І. В.** Використання збалансованої системи пока-зників для інтеграції безпеки в управління аграрним бізнесом. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 4. С. 101-105. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-4-19>.

8. **Богданюк І.** Комплексний підхід до оцінювання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів агробізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. Том. 330. № 3. С. 512-518. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-81>.

9. **Богданюк І.** Ідентифікація та мінімізація ризиків економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. Том 334. № 5. С. 561-565. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-85>.

10. **Богданюк І. В.** Особливості відтворювального процесу в функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу в контурах управління безпекою їх діяльності. *Актуальні питання економічних наук*. 2024. № 3-4. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14176343>.

11. **Богданюк І. В.** Виклики та чинники формування механізму управління організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств. *Актуальні питання економічних наук*. 2024. № 5. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14200373>.

12. **Богданюк І. В.** Механізми формування та підтримки економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14195847>.

13. **Богданюк І. В.** Ідентифікація безпечних станів діяльності та розвитку суб'єктів економічних відносин. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14195695>.

14. **Богданюк І. В.** Методичний інструментарій забезпечення

економічної безпеки підприємств. *Наукові перспективи*. 2024. № 10 (52). С. 407-416. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10\(52\)-407-416](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10(52)-407-416).

15. **Богданюк І. В.** Багатофакторна модель оцінки ризиків та їх вплив на економічну безпеку підприємства. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 25-31. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-25-31>.

16. **Богданюк І. В.**, Мандич С. М. Стратегічне управління безпекою підприємства в умовах глобальної конкуренції. *Регіональна економіка*. 2024. №3 (113). С. 41-54. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-3-5>. (авторський внесок полягає в ідентифікації принципів стратегічного управління безпекою підприємства та обґрунтуванні класифікації її складових)

17. **Богданюк І. В.** Фінансові механізми забезпечення економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 5. С. 50-54. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-5-11>.

18. **Богданюк І. В.** Екологічна безпека суб'єктів аграрного бізнесу: концептуальні підходи та методи оцінювання. *Development Service Industry Management*. 2024. № 3. С. 229-235. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(34\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(34)).

19. **Богданюк І.** Особливості формування механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 3. С. 326-332. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-45>.

20. **Богданюк І. В.** Відтворення фінансових ресурсів як інструмент забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2024. Том. 4. № 3. С. 128-135. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.3.128-135>.

21. **Богданюк І. В.**, Мандич С. М. Механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств: теоретичні аспекти. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит*. 2024. № 10 (200). С. 24-34. DOI: <https://doi.org/10.20998/2313-8890.2024.10.04>. (авторський внесок полягає в обґрунтуванні організаційно-методичних підходів до побудови механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств)

у зарубіжних та вітчизняних періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

22. Uvarova N., Mykhalskyi O., **Bohdaniuk I.** Lawmaking issues in the regulation of financial relations. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. P. 351-355. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-351-355> (**Web of Science**) (авторський внесок полягає у визначенні ролі регуляторних заходів в управлінні безпекою суб'єктів економічних відносин)

23. **Bohdaniuk I.**, Kolishnichenko V., Ustyimenko O. Audit as a form of control of the state financial inspection of Ukraine. *Baltic Journal of Economic*

Studies. 2018. Vol. 4. № 5. P. 31-35. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-31-35> (Web of Science) (авторський внесок полягає в ідентифікації інструментів контролю дотримання економічної безпеки суб'єктів економічних відносин).

24. Kotvytska N., **Bohdaniuk I.**, Kukhar, O. Key aspects and process of formation of the mechanism for ensuring economic security of agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 1. P. 145-152. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-145-152> (Web of Science) (авторський внесок полягає в обґрунтуванні структури та типології механізмів дотримання економічної безпеки аграрних підприємств).

25. Hordeiuk A., Ostropilets A., **Bohdaniuk I.** Current Issues of Legal Regulation of Intellectual Property in Space Field. Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – Synergetic Engineering: International Scientific and Technical Conference. Springer Nature Switzerland AG. 2022. Vol. 367. P. 795-813. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_62 (Scopus) (авторський внесок полягає у визначенні ролі та значення інструментів управління інтелектуальною власністю в управлінні безпекою).

в інших виданнях:

26. **Богданюк І. В.**, Сабадаш В. В., Крайнов І. П. Проблеми наближення (апроксимації) українського природоохоронного законодавства до екологічного права Європейського союзу. *Проблеми екологічної безпеки: міжнародна науково-технічна конференція м. Кременчук, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2018. С. 51-52.* (авторський внесок полягає в ідентифікації правових орієнтирів застосування інструментів управління екологічною безпекою аграрних підприємств)

27. Крайнов І. П., **Богданюк І. В.** Деякі проблеми судової інженерно-екологічної експертизи при дослідженні екологічних правопорушень *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018.* (авторський внесок полягає у визначенні правових засад управління екологічною безпекою)

28. **Богданюк І. В.**, **Мирошніченко Р. Е.** Деякі методологічні підходи при експертному дослідженні перевищень нормативів гранично допустимих скидів забруднюючих речовин у водний об'єкт: *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18-19 квіт. 2019 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2019. С. 288-289.* (авторський внесок полягає у визначенні інструментальних засад управління екологічною безпекою)

29. **Богданюк І. В.**, Ключев О. М., Крайнов І. П. Практика судових

експертиз у справах про правопорушення природоохоронного законодавства у світі апроксимації українського законодавства до права Європейського союзу. VII-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (Екологія/Ecology-2019), 25-27 вересня, 2019. Збірник наукових праць. – Вінниця: ВНТУ, 2019. С. 198. (авторський внесок полягає у визначенні організаційно-методичних засад управління екологічною безпекою)

30. **Богданюк І. В.** Структурні особливості побудови систем управління безпекою в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу. *Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку: Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Миколаїв, 30 листопада 2023 р. / За заг. ред. Скупського Р.М. Миколаїв: ВСП МІРЛ ЗВО «Університет «Україна», 2023. С. 171-173.*

31. **Богданюк І. В.** Стратегії управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 16 травня 2024 р. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 373-375.*

32. **Богданюк І. В.** Типологія механізмів управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу. *Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 17 травня 2024 р. / За заг.ред. А.М. Старєвої; упоряд. С.В. Кандюк-Лебідь. Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2024. С. 355-357.*

АНОТАЦІЯ

Богданюк І. В. Механізми та системи управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу: теорія, методологія, практика. -Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Одеський національний технологічний університет, Одеса, 2024.

У дисертаційній роботі отримано нове вирішення важливої наукової проблеми обґрунтування теоретичних, методологічних та прикладних засад управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу. Визначено теоретичні засади управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки через досягнення безпечних станів суб'єктів аграрного бізнесу. Обґрунтовано контури управління безпекою діяльності та зв'язок цих процесів зі складовими відтворювального процесу суб'єктів аграрного бізнесу. Ідентифіковано характеристики економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки, як об'єктів докладання управлінських

зусиль. Обґрунтовано методологію ідентифікації, діагностики та аналізу безпечних станів у функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу. Розроблено прийоми та підходи до оцінювання рівня дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Окреслено методологічні засади управління впливом на трансформаційні процеси в аграрному виробництві в контексті сучасних викликів. Визначено тенденції зміни економічної ефективності ведення бізнесу в аграрній сфері. Ідентифіковано екологічні та соціальні ризики безпечного провадження основної діяльності суб'єктами аграрного бізнесу. Визначено умови здійснення процесу управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Окреслено каталізатори, інгібітори, можливості, загрози та ризики дотримання економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Визначено ступінь взаємного впливу економічних, екологічних та організаційно-правових станів та факторів дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Обґрунтовано функціональне та інструментальне оформлення механізмів та систем управління дотриманням безпекою в контурах змін в менеджменті суб'єктів аграрного бізнесу. Визначено напрями, шляхи та процедури трансформація систем менеджменту суб'єктів аграрного бізнесу в процесі управління дотриманням безпеки діяльності та розвитку. Обґрунтовано типологію стратегій управління дотриманням безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Визначено напрями управління реагуванням на зміни та виклики зовнішнього середовища в системі дотримання безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування механізмів та систем управління економічною, екологічною та організаційно-правовою безпекою суб'єктів аграрного бізнесу, в основі яких лежить ідентифікація ознак виділених компонент безпеки в якості об'єктів управління, встановлення відповідності інструментів впливу вказаним ознакам з подальшою формалізацією процедур трансформації механізмів управління дотриманням безпечних станів в підсистемі менеджменту з передачею специфічних функцій відповідним структурним підрозділам організацій. Ідентифіковано принципи побудови та функціонування механізмів управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єктів аграрного бізнесу шляхом обґрунтування методологічних засад типології специфічних функцій менеджменту організації, які стосуються управління безпекою, з виділенням превентивного, проактивного, активного та пасивного типів виконання вказаних функцій на основі встановлення відповідності системи управління безпекою системоутворюючим та системозначимим ознакам, таким як гнучкість, адаптивність та надійність. Обґрунтовано структуру та класифікацію інструментарію управління дотриманням економічної, екологічної та організаційно-правової безпеки суб'єкта аграрного бізнесу з подальшою ідентифікацією на цій основі організаційно-методичного

підходу до імплементації механізмів управління, до складу яких входять виділені організаційно-адміністративні, виробничо-комерційні, кадрові та інформаційні інструменти, в системах менеджменту суб'єктів шляхом системного застосування виділених категорій інструментів захисту інтересів суб'єкта аграрного бізнесу, збереження його потенціалу та організаційної цілісності.

Ключові слова: безпека, система менеджменту, функція, інструмент, механізм, трансформація.

SUMMARY

Bohdaniuk I. V., Mechanisms and management systems for compliance with economic, environmental, organizational and legal security of agricultural business entities: theory, methodology, practice. - Manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). – Odesa National Technological University, Odesa, 2024.

The dissertation work provides a new solution to an important scientific problem of substantiating the theoretical, methodological and applied principles of managing the economic, environmental and organizational and legal security of agrarian business entities. The theoretical principles of managing compliance with economic, environmental and organizational and legal security through achieving safe states of agrarian business entities are determined. The contours of managing the safety of activities and the connection of these processes with the components of the reproductive process of agrarian business entities are substantiated. The characteristics of economic, environmental and organizational and legal security as objects of management efforts are identified. The methodology for identifying, diagnosing and analyzing safe states in the functioning of agrarian business entities is substantiated. Methods and approaches to assessing the level of compliance with economic, environmental and organizational and legal security of agrarian business entities are developed. The methodological principles of managing the impact on transformation processes in agricultural production in the context of modern challenges are outlined. Trends in the economic efficiency of doing business in the agricultural sector have been identified. Environmental and social risks of the safe implementation of the main activity by agrarian business entities have been identified. Conditions for implementing the process of managing the safety of agrarian business entities have been determined. Catalysts, inhibitors, opportunities, threats and risks of maintaining the economic, environmental and organizational and legal safety of agrarian business entities have been outlined. The degree of mutual influence of economic, environmental and organizational and legal conditions and factors of maintaining the safety of agrarian business

entities has been determined. The functional and instrumental design of mechanisms and systems for managing safety in the contours of changes in the management of agrarian business entities has been substantiated. Directions, ways and procedures for transforming the management systems of agrarian business entities in the process of managing the safety of activity and development have been determined. The typology of strategies for managing the safety of agrarian business entities has been substantiated. Directions for managing the response to changes and challenges of the external environment in the system of maintaining the safety of agrarian business entities have been determined. The conceptual principles of the construction and functioning of mechanisms and systems for managing the economic, environmental and organizational and legal security of agricultural business entities are substantiated, which are based on the identification of the features of the selected security components as management objects, establishing the correspondence of the influence instruments to the specified features with the subsequent formalization of the procedures for transforming the mechanisms for managing compliance with safe states into management subsystems with the transfer of specific functions to the relevant structural divisions of the organizations. The principles of the construction and functioning of mechanisms for managing compliance with the economic, environmental and organizational and legal security of agricultural business entities are identified by substantiating the methodological principles of the typology of specific functions of the organization's management related to security management, with the allocation of preventive, proactive, active and passive types of performance of the specified functions on the basis of establishing the correspondence of the security management system to system-forming and system-significant features, such as flexibility, adaptability and reliability. The structure and classification of the management tools for maintaining the economic, environmental, and organizational and legal security of an agrarian business entity are substantiated, with further identification on this basis of an organizational and methodological approach to the implementation of management mechanisms, which include selected organizational and administrative, production and commercial, personnel and information tools, in the management systems of entities through the systematic application of selected categories of tools for protecting the interests of an agrarian business entity, preserving its potential and organizational integrity.

Key words: security, management system, function, tool, mechanism, transformation.